

Ege Üniversitesi Yayınları

Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No. 7

BİZANS TOPLUMUNDA KADIN

Dilek Maktal Cankö

Ege Üniversitesi Yayınları
Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No. 7

BİZANS TOPLUMUNDA KADIN

Dilek Maktal Cankö

İzmir, 2021

BİZANS TOPLUMUNDA KADIN

Dilek Maktal Cankö

Editör

Pınar Serdar Dinçer

ISBN: 978-605-338-314-7

Ege Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 12.11.2020 tarih ve 23/8 sayılı kararı ile basılmıştır.

© Bu kitabın tüm yayın hakları Ege Üniversitesi'ne aittir. Kitabın tamamı ya da hiçbir bölümü yazarının önceden yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğer yollarla kaydedilemez, basılamaz, çoğaltılamaz. Ancak kaynak olarak gösterilebilir. Eserin bilim, dil ve her türlü sorumluluğu yazarına / editörüne aittir.

T.C. Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 18679

Baskı Tarihi:

Şubat 2021

Basım Yeri: Ege Üniversitesi Rektörlüğü Basımevi Müdürlüğü

No: 172/134 Kampüsü / Bornova, İzmir

Tel : 0232 311 18 19

e-mail : bsmmd@mail.ege.edu.tr

Kapak resmi: Viyana Genesis El Yazması, grec. 31, fol. 16r, 6. yüzyıl Viyana Sanat Tarihi Müzesi

Canan Maktal için...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ.....	1
I. Bizans'tan Önce Anadolu'da Kadın	7
II. Bizans'ta Kadının Sosyal ve Hukuki Konumu.....	10
III. Bizanslı Kadınlar ve Evlilik	24
A. Eş Seçimi ve Nişanlanma	30
B. Düğün Töreni.....	33
C. Çeyiz.....	35
D. Boşanma.....	38
E. Dulluk	40
IV. Bizanslı Kadınlar ve Aile	44
A. Evin İdaresi ve Ev Yaşamı.....	45
B. Annelik	47
a. Gebelik, Doğum ve Bebeğin Bakımı	50
b. Doğum Kontrolü ve Kürtaj	53
C. Ölüm ve Miras.....	54
V. Bizanslı Kadınlar ve Çalışma Yaşamı.....	58
VI. Bizanslı Kadınlar ve Politika.....	66
VII. Bizanslı Kadınlar ve Din.....	73
A. Kadınların Dinsel Yaşamı ve Dini Törenlere Katılımları	74
B. Kadınların Dini Anlaşmazlıklardaki Rolü	78
C. Azizeler.....	79
D. Kadın Diyakozlar	86
E. Manastır Yaşamında Kadın	88
a. Kadınların Manastıra Girme Nedenleri ve Giriş Koşulları	90
b. Rahibe Manastırında Yaşam.....	93
c. Manastır Yaşamı ve Aile	97
VIII. Bizanslı Kadınlar ve Kültürel-Entelektüel Yaşam	99
A. Bizanslı Sanatçılar.....	100
B. Kadın Sanatçılar	103

a. Kitap Kopyalama Sanatında Kadınlar.....	103
b. Edebiyatçı Kadınlar	108
c. Tekstil, Gösteri ve Resim Sanatında Kadınlar.....	114
d. Müzisyen Kadınlar.....	116
IX. Bizans'ta Kadın Bâniler	124
A. Bânilik Kavramı ve Bâniler	125
B. Kadın Bâniler.....	134
SONUÇ	151
KAYNAKÇA.....	157
DİZİN	177

ÖNSÖZ

Erkeklerin yönettiği bir dünyada, yine erkekler tarafından yazılan tarih; kadınların toplumsal ve kültürel varlıklarını yok saymış, etkinliklerini tek bir role ve dar bir alana sınırlamıştır. Oysaki geçmişten bugüne yaşam, kadınların geleneksel eşlik/analık rollerinin dışında da gerçekleştirdikleri etkinlik ve üretimleriyle süregelmiştir. Günümüzde toplumsal, kültürel ve siyasal tarih, kadınların emeklerini ve yaratıcılıklarını görünür kılarak yeniden yazılmaktadır.

Bizans kadınları ile ilgili çalışmalar da 19. yüzyılın sonunda başlamış ve ilk çalışmalar Bizans imparatoriçelerinin yaşamları ile ilgili olmuştur. Bizans imparatorluğunda imparatoriçelerin öyküleri, kuşkusuz imparatorluk yapısı ve kadın yaşamı ile ilgili çok ilginç ve önemli bilgiler sunmaktaydılar. Ancak imparatorluk kadınlarıninkinden farklı bir yaşama sahip halk kadınlarının yaşamı konusunda araştırmalar için yarım yüzyıldan fazla bir sürenin geçmesi gerekmiştir.

Bizans toplumunda kadının günlük yaşamı evlilik ve ardından çocuk sahibi olma ile şekillenmekteydi. Çocuk doğurup ailenin devamlılığını sağlayan kadınların en önemli görevi, kız ve erkek çocuklarının yetiştirilmesi ve eğitilmesi, aile servetinin yönetilmesi ve hane halkının bakımı idi. Bizans hukukunun desteği ile kadınlar, ailenin özel alanı içinde ekonomik ve bireysel korumalara ve özgürlüklere sahip olmuşlardı. İdeoloji, her ne kadar kadınların sadece evlerinde onlara ait olan yerlerde özgür olduklarını vurgulasa da Bizanslı kadınların bir kısmı; karşılarına çıkan ideolojik, dini ve yasal engelleri aşmayı başararak birçok faaliyetlerde bulunmuş ve toplum içinde belirleyici roller oynamışlardır. Bizans kadınları, evlerinde çocuklarının bakımını sağlayıp evin idaresini üstlenmiş olmalarının yanında; çalışma yaşamında, dini ve politik yaşamda aktif rol oynamışlar, sanatla ve Bânilik faaliyetleriyle uğraşmışlardır.

Bizans tarihi ve görsel kaynaklarının bize ulaştırdığı bilgilerin genellikle imparatorluk ailesi ve soylu kadınlara ait olması, bu kadınların Bizans tarihi yazıları içinde daha çok yer almasını sağlamıştır. Ancak sınırlı da olsa hukuk metinleri, tarihi ve görsel kaynaklar Bizans günlük yaşamında imparatorluk ailesine veya aristokrat aileye mensup olmayan kadınların da etkin olduklarını kanıtlamaktadır. Bizans kadını konu edinen doktora tezimin ilk bölümünü oluşturan bu kitap, halktan Bizans kadınlarının yaşamına ışık tutmaya çalışmaktadır.

GİRİŞ

Bir toplumun yaşamını, tarihini ve dolayısıyla sanatını iyi anlayabilmek için kadın çalışmalarının yapılmasının gerekliliği günümüzden çok da uzun olmayan bir süre önce anlaşılmıştır. Artık pek çok araştırmacı bir toplumun yarısından fazlasını yok sayarak toplumun sosyal yapısını ve kültürünü anlamının olanaksızlığına inanmaktadır. Bu gerekçelerle Bizans kadını çalışmaları da 19. yüzyıl sonlarında başlamış, 20. yüzyılın ilk yarısı ile birlikte hız kazanmış ve günümüze kadar artan bir ilgi ve yayın ile devam etmiştir.

Bizanslı kadınların büyüüne kapılan ilk araştırmacı Paul Adams olmuştur. Adams, 19. yüzyılın sonlarında Irene Doukaina ve Anna Komnene üzerine *Princesses Byzantines*¹ isimli kitabını yayınlarak Bizans çalışmalarına farklı bir bakış açısı kazandırırken, Bizanslı prenseslerin önemine dikkat çekmiştir. Ardından Charles Diehl'in 20. yüzyılın başlarında yayımlanan *Figures Byzantines*² isimli araştırması, Bizans imparatoriçeleri hakkında çeşitli kaynaklarda karışık bir şekilde yer alan öyküleri bir araya toplamıştır. Steven Runciman da 20. yüzyılın ilk yarısında Bizanslı kadınlarla ilgilenen bir başka araştırmacı olmuştur.³ Jose Grosdidier de Matons⁴, kendinden önceki araştırmacıların yaptığı gibi Bizanslı kadınların hayatlarını öykülememiş, tematik konular ile Bizans kadınlarını anlatmayı tercih etmiştir. Doğumun tehlikeleri, gebeliği önleme amacıyla kadınların katıldığı kör inançlara dayanan törenler, çocuk düşürme veya erkek çocuk doğurma gibi konuları ele almıştır.⁵

1970 ve 1980'lerde feminizm ve Marksizm'den etkilenen bilim, imparatorluğa ait olamayan sıradan insanları ve onların yaşamlarını açığa çıkarmakla ve sosyo-ekonomik, yasal şartlar içinde Bizans'ta kadının durumunu anlamak ve araştırmak ile ilgilenmiştir. Averil Cameron, Joelle Beaucamp, Angeliki E. Laiou, Judith Herrin, Alice Mary Talbot, Lynda Garland gibi araştırmacıların çalışmaları⁶ Bizans kadını anlamada kilit roller üstlenmiştir.

1980 ve 1990'ların sonlarında ise çalışmalar, Bizans düşüncesinde kadın ve ideoloji çerçevesinde gelişmiştir. Catia Galateriotou, Elizabeth Clark, Barbara Hill, Dion C. Smythe, Peter Brown, Susan Ashbrook Harvey, Barbara

¹ Paul Adams, *Princesses Byzantines*, Paris 1893.

² Charles Diehl, *Figures Byzantines*, Paris 1906.

³ 1949 tarihli Anna Dalassena ile ilgili makalesi ile başlayan Bizanslı kadınların öyküsü Runciman'ın diğer dört makalesinde de devam etmiştir.

⁴ Grosdidier de Matons, Jose. "La Femme dans l'empire Byzantine", *Histoire mondiale de la femme C. III.*, P. Grimal, Paris 1966, s. 11-43.

⁵ Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları, İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev: Elif Töktekte Tut, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 2003, s. 4.

⁶ Liz James, "The Role of Women", *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Oxford University Press, 2008, s. 643.

Hill; bu konularda çalışan araştırmacılar içinde öne çıkan isimler olmuştur. 2000'li yıllarda ise, toplumsal cinsiyet sorunları ve cinsiyet ayrımcılığı, Bizans erkeğinin yanında kadının yer alması gibi konularda Liz James öne çıkarken, kadınlarla ilgili zihniyet için ilk kaynakların yeniden gözden geçirilmesiyle Leena Mari Peltomaa ilgilenmiştir.⁷

Konuları açısından kadın çalışmalarını incelediğimizde, kadın ve hukuk konusunda ilk çalışmaların Georgina Buckler'e ait olduğunu görürüz. Ancak bu konudaki en kapsamlı çalışma Joelle Beaucamp'a aittir. Elisabeth Bensammar'ın 1976 yılında yayınladığı çalışması imparatoriçe unvanları ve anlamlarını inceleyen bir yayındır. Manastır yaşamı ve kadın konularındaki araştırmalarda Evelyne Patlagean ve Alice-Mary Talbot öne çıkan isimler olurken, kadının rolünü anlamada o döneme ait nesnelere dayanarak yararlanmak konusunda ve Bizans kadını günlük yaşamı konusunda Ioli Kalavrezou'nun eserleri dikkat çekmektedir.⁸

Bizans soylu kadınları ve imparatoriçeleri üzerine Paul Adams ile başlayan araştırmalara Charles Diehl ve Steven Runciman katılmış, konuya olan ilgi 1980'li yıllardan sonra da artarak devam etmiştir. Lynda Galand, Barbara Hill, Liz James, Judith Herrin, Carolyn Connor, Adams'tan bayrağı alan araştırmacılar olmuştur. Bizans kadınları üzerine yapılan çalışmalarının çoğunun Bizans imparatoriçeleri ve soylu kadınlarının yaşamları üzerinden yürütülmesi, bu konudaki kaynaklara ve bilgilere ulaşılabilir olmasından kaynaklanmaktadır.

Kadının Bizans sosyal yapısında oynadığı rolün önemi büyüktür. Her şeyden önce, kadınlar Bizans'ta nüfusun neredeyse yarısını oluşturmakla birlikte tamamını da doğuruyordu. Bunun yanında üretim ve ticaretin önemli bir bölümünden sorumluydular. Ancak sosyal ve politik işlere müdahalelerine ve etki etmelerine ne dereceye kadar izin verildi bu soruya yanıt vermek çok zordur. 11. yüzyıla kadar korunan dönem kaynaklarının sayısının az olması işimizi daha da zorlaştırmaktadır. Birçok koşulun Bizans kadını araştırmalarında araştırmacının işini zorlaştırmasının sonucunda bazı araştırmacılar konularına sınırlama getirerek çözüm bulmuşlardır. Onlar, Bizans toplumunun üst tabakasındaki kadınlara öncelik vermişlerdir. Bu durum bize toplumda politik insanlar olarak kadınların ne dereceye kadar etkin olduklarını göstermektedir.⁹ Ancak bu gücü kullananlar da sadece imparatorluk kadınları değildi. O nedenle bu yöntem de Bizans kadınlarının sosyal konumu hakkında bize net bir bilgi veremeyecektir.

⁷ James, *The Role of Women...*, s. 643.

⁸ Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları...*, s. 4-5.

⁹ Karsten Fledelius, "Woman's Position and Possibilities in Byzantine Society, With Particular Reference to the Novels of Leo VI.", *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 32.2., 1982, s. 425.

1980'lerden sonra Bizans kadınları ile ilgilenen kadın araştırmacıların sayılarının artmasının yanında erkek araştırmacıların sayılarının azalması feminist yaklaşımların ve araştırmaların artması ile ilişkilendirilebilir mi bilinmemektedir. Ancak, bu tarihten itibaren Bizans kadınları üzerine çalışan araştırmacıların büyük bir kısmının kadın oluğu dikkat çekicidir. Ayrıca; araştırmaların farklı disiplinlerden olması nedeniyle farklı yaklaşımlar elde edilmesi konuyu değişik açılardan inceleme olanağı sağlamaktadır.

Bizans kadını ile ilgili araştırmaların konuya böyle farklı açılardan yaklaşmaları tutarlı bilgiler edinmemizi sağlasa da araştırmalarda gözden kaçırmamız gereken önemli bir nokta vardır: Bizans kadınları ile ilgili bilgilerin çoğu, Bizanslı erkeklerin süzgecinden geçerek bize ulaşmaktadır. Çoğu erkekler tarafından yazılmış bu dönem kaynakları bize erkeklerin kadınları gördükleri açıdan seslenmektedir, kadınların kendilerine baktıkları açıdan değil. Bu durumda, aslında bize anlatılanın, hikâyenin tamamı olmadığı gayet açıktır.¹⁰

Bununla birlikte A.M. Talbot¹¹, medeniyetleri ile ilgili kayıt tutan neredeyse tüm Bizanslıların – tarihçiler, hukukçular ya da hagiografi yazarları – erkek olmalarının yanında; politik olayları, mahkeme hilelerini, diplomasiyi, dini anlaşmazlıkları, askeri mücadeleleri ve başlıca erkeklerin faaliyetlerini vurgulayan tarihi kayıtlarda imparator ailesi mensupları dışından kadınlardan nadiren bahsettiklerini belirtmektedir. Erkek azizlerin yaşamlarında kadınlar, sofuların anneleri ya da kız kardeşleri olarak veya tapınak hacıları ya da bir keramet faydalanıcısı olarak görölmektedir. Azize olarak kabul edilen çok az sayıdaki Bizanslı kadının biyografileri nadir olmaları nedeniyle bilgi bakımından çok değerli kaynaklardır. Aynı şekilde, günümüze ulaşabilmiş manastır *typikanın* sadece yüzde 10'unun rahibe manastırlarına ait olmasından dolayı; kadın manastırları için erkek emsallerinden çok daha az bilgi geride kalmıştır. Dini mahkeme kararlarının yanı sıra uygun açıklanmalı medeni ve kilise kanunu derlemeleri, kadınların yasal statüsü bakımından daha verimli kaynaklardır. Manastır yasaları, özellikle verilen hediyeleri kaydetmiş olanlar, kadın mülk sahiplerinin rolünü biraz aydınlatmaktadır.¹²

A.M. Talbot'un görüşünün yanında A. Laiou, öyküleyici kaynakların gerçeği örtbas ettikleri ya da çarpıttırdıkları için kadın konusunun çarpıtılmış bilgiler ile dolu olduğunu kabul etmekte ve yasaların da kadımlarla ilgili hükümlerde istisnai derecede tutucu olduğunu ve belirtilenin aksine uygulanan

¹⁰ Dion C. Smythe, "Women as Outsiders" *Women, Men and Eunuchs*, Ed. L. James, Londra/New York 1997, s. 150.

¹¹ Alice Mary Talbot, "Byzantine Women, Saints' Lives and Social Welfare" *Through the Eye of a Needle: Judeo-Christian Roots of Social Welfare*, Ed. E. A. Hanawalt, C. Lindberg, Kirksville, Missouri 1994, s. 105.

¹² Alice-Mary Talbot, "Women", *The Byzantines*, Ed. G. Cavallo, University of Chicago Press, 1997, s. 117.

yasadaki farklılığın derecesinin ancak belirli yasal tartışmaların çözümlenmesi çalışması ile mümkün olabileceğini belirtmektedir. Bu nedenle, tarihçilerin ilk görevinin sosyal uygulama ile yasal ve ideolojik modeller arasında bir ilişki kurmak olması gerektiğini söylemektedir.¹³ Bununla birlikte A. Laiou, kadınların rolünün tamamen incelenemeyecek olmasının araştırmacıları suskunluğa ittiğini kabul etmiş, ancak kendi çalışmasında cinsiyetin önemine vurgu yaparken diğer önemli faktörün sosyal sınıf olduğunu söylemiştir. A. Laiou'a göre, sosyal sınıf kadınların politik eylemlerinde ve ekonomik aktivitelerinde cinsiyetten daha önemli bir açıklayıcı değerdir. Son olarak da A. Laiou, Bizans kadınlarının incelenmesinde açıklayıcı bir değer olarak cinsiyetin rolünün Bizans toplumunu biçimlendiren diğer faktörlerin hepsi ile birlikte incelenmesinin sağlıklı sonuçlara götüreceğini belirtmektedir.¹⁴

Bizans kadınları konusunda çözümleyici nitelikte çalışmalar A. Laiou ve J. Herrin tarafından yapılmıştır. A. Laiou, sınırları açıkça çizilmiş alanları çözümlerken J. Herrin daha soyut üç yol çizmiştir. Farklı yaklaşımlarına karşın A. Laiou ve J. Herrin, Bizans'ta kadınların erkeklerin buyruğu altında olduklarını ve her sınıftan kadının sınırlamalar içinde yaşadığı konusunda hem fikir kalmışlardır.¹⁵

J. Herrin, 1984 tarihli makalesinde¹⁶ Bizans kadınları konusundaki araştırmaların zorluklarını kabul etmiş ve araştırmacılara Bizans kadınlarının toplumsal rollerini belirlemek için üç yaklaşım önermiştir: İlki, günümüze ulaşan orijinal kaynakların pek çoğunun erkekler tarafından yazılmış olmaları dolayısıyla erkek bakış açısını ve önyargısını yansıtmalarına rağmen elimizdeki kadın çalışmalarına temel olacak malzemenin azlığı nedeniyle dikkatle incelenmesinin kadınların yaşayış tarzına dair bilgilere ulaşılmasını sağlayacak olmasıdır. Kaynaklar, varlıklı kadınların bilgilerine ulaşmamızı sağlasa da toplumun büyük bir kesiminin bilgileri karanlıktadır. Özellikle kırsal bölgelerde tarihi kayıtlara geçenler muhtemelen normalin dışındadır ve tüm topluma mal edilmesi doğru olmayacaktır. Kırsal nüfustan daha iyi belgelendirilen şehir sakinleri bize daha iyi bilgiler sunmaktadırlar. Bununla birlikte, günümüze ulaşan bilgiler erkek süzgecinden geçerek gelmiş olsa da onları değerlendirmemiz gerekmektedir. İkincisi, yasal belgelerin incelenmesi kadınların hukuksal durumlarını vermesi açısından kadınların toplumdaki yerlerini yansıtır olmasıdır. Üçüncüsü ise kadınların dini kurumlar ile

¹³ Angeliki E. Laiou, "The Role of Women in Byzantine Society", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 31/1., 1981, s. 232.

¹⁴ Angeliki E. Laiou, "Addendum to the Report on the Role of Women in Byzantine Society", *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 32.2., 1982, s. 202-203.

¹⁵ Hill, Bizans İmparatorluk Kadınları..., s. 6-7.

¹⁶ Judith Herrin, "In Search of Byzantine Women: Three Avenues of Approach", *Images of Women in Antiquity*, Ed: Averil Cameron and Amélie Kuhrt, Londra 1984, s. 167- 190.

ilişkilerinin incelenmesidir. Bizans kadınları üzerinde Hıristiyanlığın etkisinin çok güçlü olduğu tartışma götürmemektedir.

Ancak tüm bu kaynaklar daha önce de belirttiğimiz gibi hikâyenin tümünü anlatmamaktadır. Carolyn L. Connor'a göre¹⁷ kaynak metinlerin birden fazla şekilde okunabilmesi mümkündür. Ayrıca farklı tarzları temsil eden ve farklı okuyucu kitlesine hitap etmesi amaçlanmış bu metinlerin gerçeklik yerine ideali yansıttığı düşünülebilir. Bu nedenle Bizans kadını konusunda çalışma yapan araştırmacılar birçok engeli aşmak zorunda kalmaktadırlar.

Bu engeller arasında 4.-15. yüzyıllar arasında hüküm süren Bizans İmparatorluğu'ndaki kadınların konumunun bu kadar uzun bir süre değişmeden aynı kalmayacağı gerçeği de bulunmaktadır. İmparatorluğun siyasi, ekonomik, sosyal, dini ve kültürel yaşamındaki değişiklikler hiç kuşkusuz kadınları onların yaşamlarını ve sosyal ortamlarını da etkiliyordu. Hatta aynı çağlarda bile kadınların konumu aileden aileye, bölgeden bölgeye hatta yaşamı içerisinde bile değişiyordu.

Bizans kadını ile ilgili kaynaklarımızın 11. yüzyıl öncesi için sınırlı olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Ayrıca; Bizans kadını ile ilgili bilgilerimizin çoğunun yüksek sosyal tabakaya mensup kadınlara ait olması bu bilgileri tüm Bizans kadınlarına genelleyemeyeceğimizi de göstermektedir.¹⁸ Bununla birlikte araştırmacıların dikkat etmesi gereken diğer konu, Bizans kadınının ekonomide, politikada, dinde, sosyal yaşamda rolünü incelerken gerçekler ile ideoloji arasındaki farktır. Kaynaklarda bahsedilen ideolojiler her zaman gerçekleri yansıtmamaktadır.¹⁹

Bu bağlamda, değerli yazarımız Ayla Kutlu'nun *Kadın Destanı*²⁰ isimli eserinin "*Süt ve Mermer*" başlıklı giriş bölümünde de belirttiği gibi kadınların geçmişten günümüze değişmeyen hikayesinin kesinlikle anlatılması gerekmektedir:

*Süt emenin ve ırzına geçilenin,
Hor görülenin. . . Bugün ve binlerce yıl sonra. . .
Ve yüceltilenin . . . Aynı bedende saygınlığın doruğuna
yükselenin:
Anlat hikayesini . . .*

¹⁷ Carolyn Connor, *Bizans'ın Kadınları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 114.

¹⁸ Nevra Necipoğlu, "Bizans'ta Kadınlar", *Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın, Anadolu Kadınının 9000 Yılı*, TC. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993, s. 125.

¹⁹ Angeliki E. Laiou, "Observations on the Life and Ideology of Byzantine Women," *Byzantinische Forschungen* 9, 1985, s. 59-60.

²⁰ Ayla Kutlu, *Kadın Destanı*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2004, s. 12.

WOMEN IN BYZANTINE SOCIETY

In a world ruled by men, history, written by men again, ignored the social and cultural existences of women and limited their activities to a single role and a narrow space. However, life from the past to present has continued with women's activities and productions apart from their traditional companionship/maternity roles. Today, social, cultural and political history is being re-written by making women's labor and creativity visible again.

Studies on Byzantine women started at the end of the 19th century and first studies were carried out on the lives of the Byzantine empresses. The stories of empresses in the Byzantine Empire undoubtedly presented very interesting and important information about imperial structure and women's life. But it was only after more than half a century that research about the life of women from the society, who had a different lifestyle than that of imperial women, was made.

In accordance with Hesiod's definition, "*seducing the male lineage, a nuisance of humanity, a gold-digger, insatiable and man-exploiter*" woman is the source of all crimes of the humankind. A woman is also the mother giving birth to men and the Mother Goddess. In Byzantine, which was a male-dominant society, the scenario didn't change. The daughters of Eve, who didn't obey God's first commandment and deceived man, were the agents of Satan. Virgin, pure, maiden, innocent Mary was the mother of God. In Ancient Period, the contradiction between the woman, as the source of all crimes and the Mother Goddess found a place between the woman as the agent of Satan and the mother of God in Byzantine.

It is intriguing that Byzantine woman, caught between this contradiction, was glorified because she was a descendant of Mary the mother of God while also her social role was restricted by the patriarchal Byzantine State since she was the daughter of Eve.

The transforming influence of Christianity in social life during the transition from the Roman Empire to Byzantine undoubtedly affected the role of women in society as well. The role of women in social life in Byzantine society, which henceforth found a place of its own in history as the Eastern Roman Empire, became different by the effect of Christianity, although not in a lot more different way than that of the Roman society.

Nonetheless, it is also important to realize that many factors such as the structure of political power, the effect of Roman practices and Greek traditions, the requirements of economy and the impact of Christianity and ideology were the components of understanding the role of women in Byzantine society. Each of these components determined the role of women in social life.

In male-dominated Byzantine society, ideology allowed women to participate in social life to the extent permitted by men and to defend their rights by laws enacted by men. Women were not allowed to realize how important they were for the continuity of society in Byzantine as in patriarchal societies.

It is also very important to identify how real the ideology was in order to understand the social role of women in Byzantine. When the records of the period, which were mostly written by men, are analyzed, it is seen that the ideology in Byzantine created a Byzantine woman who was modest, fond of reclusion, committed to her family, chores and religious obligations, but weak, unreliable, quickly deceived, Satan's toy and source of evil.

Undoubtedly, daily life of a woman in Byzantine society was formed by marriage and then by having children, as is still partially prevailing today, unfortunately. The most important tasks of women who gave birth to children and ensured the continuity of the family were the upbringing and education of girls and boys, the management of the family wealth and the care of the household. Women gained economic and individual protections and freedoms within the private sphere of the family by the support of Byzantine law.

It is a fact that in Byzantine, most of the activities of women were focused around home and family, or shaped up around the monastery, the only institution under the management of women. Women who chose monasticism, which was an important alternative to marriage, became the bride of Jesus and got a position equivalent to marriage. While it was possible for women to join monastery at a young age, it was also possible for them to join at any time in their lives for various reasons, such as the need for spiritual reliefment and the need for care.

Religion was an important part of the lives of Byzantine women. Along with religious education, daily services such as attending church ceremonies, visiting sanctuaries, holding in esteem to icons, saying prayers, and carrying out charitable activities were of vital importance for the Byzantine woman. The reason why women were so attached to icons was probably because they had to worship mostly by means of the icons due to the restriction of their roles within the church. Saint Theodosia, the head of the group who stood up to the soldier coming to take down the icon of Jesus on the Chalke gate in the early part of the iconoclasm period, became the first iconophile martyr. Besides, Empress Irene in 787 and Empress Theodora in 843 were the women who presided over the restoration of the icons. The power and influence of women in the Byzantine social structure can be more clearly understood when it is taken into account that the first iconophile martyr and those who ended both iconoclasm periods were women.

Although the ideology emphasized that women were free only in places that belonged to them in their homes, some of the Byzantine women were

engaged in many activities and played deterministic roles in society by managing to overcome ideological, religious and legal obstacles they confronted. Byzantine ideology, which stated that the main task of a woman was householding, indicated that the most important job of a woman was to spin the yarn and to sew clothes. In many working areas, women participating in working life were prohibited by law from working in public sector. It was stated that they could not take part in the executive management of the state, the church and the army; and could not acquire professions such as judges and bankers. It was determined by law that women couldn't defend the interests of their husbands and children before justice, let alone being lawyers. While laws were designated in this way, the facts that women took the floor in society and expressed themselves easily in some activities can be explained by the weakness of ideology.

Laws excluding women from social life recognized the importance of women and always protected their rights in matters related to childbearing and care. It was an effort to ensure that ideology was compatible with reality by emphasizing that women were too incapable of protecting their rights. The most important indicator on this issue was that the property right of the dowry, which the woman brought with her when she got married, was utterly granted to her until she died. The right to dowry gave women even if just a bit economic opportunity and helped widows to participate more in working life.

Although sources indicate that Byzantine women couldn't go out very often, their active participation in working life puts the reality of this ideology at risk. Likewise, these women had to be on the street for vital matters such as attending church services, shopping, and being engaged in charity activities. Also, they took part in celebrations and even in riots, despite the disapproval of the church. It was women who took part in the forefront in the protests against the removal of Jesus icon at the Chalke gate of the Palace in 726 and in the rebellion against Emperor Michael V due to the exile of Empress Zoe in 1042.

Since the role assigned to the Byzantine woman was to be a good wife and mother, literate and educated women were undesirable and criticized. The patriarchal Byzantine society limited the education of women only to religious studies and did not include literary and scientific studies in the curriculum. Despite this, imperial and palace women enriched their education by taking lessons from external sources and also put their signatures under artistic and literary products.

The names of female artists conveyed to us by Byzantine historical sources prove that women in Byzantine contributed to art in spite of all obstacles. Monasteries served as a place of cultural seclusion to unmarried or widowed, noble, wealthy and well-educated women. These well-educated women using the facilities of the monasteries weaved, copied books, wrote

biographies and memoirs, composed music and sang hymns. There is no doubt that monasteries were important places that supported the productivity of Byzantine women.

After all, women managed to be active in the arts, as in most areas outside the monastery, despite their legal and social limitations in social life. Thanks to their regular customers, continuity, and family production examples, these artist women could produce their work by mostly residing in cities and learning their father's professions by means of creating a father-daughter team. There is no doubt that women contributed to Byzantine art by virtue of their individual creativity, professional skills and abilities.

Women belonging to the noble, rich, aristocratic or imperial family, who resisted all obstacles in social life outside the monastery, tried determinedly and perseveringly to produce their works, some of which survived until today. Literate and educated women such as poet and musician Kassia, historian and author Anna Komnene, Sevastokratorissa Irene Komnena, who took an excellent education from her father Nikephoros, Theodora Raoulaina, who collected books, reproduced manuscripts, wrote the lives of the saints and got involved in the politics of the church and state were strong women who revolted against the Byzantine ideology. There is no doubt that the conveyance of these names up to this day results from the fact that these women used all the opportunities of being rich and noble. Undoubtedly, many women who were excluded from history must have contributed to Byzantine art.

Apart from women who were engaged in artistic activities individually, women from the imperial family and aristocratic families made important contributions as patrons of art to the cultural life of Byzantine. Because of the redundancy of financial and spiritual opportunities, empresses were at the top among founder women. Dedication inscriptions in the churches located at rural provinces of Byzantine, portraits of the donors and founders prove that civilian, rich, noble aristocratic women who were not nuns or members of the church community had churches built, repaired and decorated for various reasons. Also, some dedicatory inscriptions and portraits prove that some folk women took on administrator positions on church decoration, portable small works and especially church commodities within the bounds of their financial possibilities. In this sense, women of more modest wealth must have used the political language built by empresses through monumental paintings, scale weights, coins and seals for their own local territory.

The fact that local aristocratic families were associated especially with their wives and children in the dedication inscriptions or that wives and sometimes children accompanied the founder-donor portrait is a proof of the importance given to the wife and mother, or the freedom of a rich Byzantine woman in Byzantine society.

It is clear that founder women, whether aristocratic, nun or commoner, tried to have their names and depictions added in their works, primarily to plead for the salvation of their souls through religious feelings, to express their gratitude to God and to determine their status and religious stance in social terms. It is seen that, in the case of being the main founder person, they were depicted in a larger size than the people next to them, and in a kneeled down position or as gone down on holy people's knees for the salvation of their souls. While noble women often preferred to be depicted along with their families when presenting their gifts to God for the expression of gratitude or to be depicted in the same dimensions with the holy people; women from lower classes considered that being depicted kneeling in front of holy people to wish for the salvation of their souls and in smaller dimensions would be more appropriate.

The foundership position of women in rural areas wasn't much different than in urban centers. Most of the female founders, who were members of the local aristocracy and appeared to have their own financial sources, were often depicted along with their children and husbands as manifestations of family foundership. These women were in a secondary position as the relatives or wives of the main founder in the foundership activity in which they made an attempt to demonstrate their social, cultural and religious personalities. But the characteristics of some of their depictions make us to think that they were beyond their secondary roles. In some cases, women were depicted either with their children but without their husbands or next to the saints or alone and frontally like an ave. The fact that women in these examples were mostly near or next to the female figures such as Mary or aves suggests us that founder women also had a say in church decoration.

These depictions and inscriptions substantiate that female founders contributed not only to small works, but also to the construction and painting activities of the churches. However, the depictions of founder-donor women and their names in inscriptions are limited to their works only. This information is not enough to understand their real lives. Nevertheless, the details of the portraits and inscriptions provide clues about the beliefs, lives, social positions and political desires of the founders. Unfortunately, the answers to such questions as their contribution to works, the way they got motivated and the reasons for their contribution to works cannot go beyond prediction.

BİZANS TOPLUMUNDA KADIN

Bizans toplumunda kadının günlük yaşamı evlilik ve ardından çocuk sahibi olma ile şekillenmekteydi. Çocuk doğurup ailenin devamlılığını sağlayan kadınların en önemli görevi, kız ve erkek çocuklarının yetiştirilmesi ve eğitilmesi, aile servetinin yönetilmesi ve hane halkının bakımı idi. İdeoloji, her ne kadar kadınların sadece evlerinde onlara ait olan yerlerde özgür olduklarını vurgulasa da Bizanslı kadınların bir kısmı; karşılarına çıkan ideolojik, dini ve yasal engelleri aşmayı başararak faaliyetlerde bulunmuş ve toplum içinde belirleyici roller oynamışlardır.

Bizans kadınları, evlerinde çocuklarının bakımını sağlayıp evin idaresini üstlenmiş olmalarının yanında; çalışma yaşamında, dini ve politik yaşamda aktif rol oynamışlar, sanatla ve bânîlik faaliyetleriyle uğraşmışlardır. Bu kitap, Bizans kadınlarının günlük yaşamına ışık tutmaya çalışmaktadır.